

Türkiye’den Suriye’ye Gerçekleşen Göçlerin Tarihsel Boyutu

Fatma Nur MOLLAALİOĞLU¹

ÖZ

2011 yılından itibaren dünya gündemini meşgul eden Suriyeli göçmen krizi ortaya çıkmadan önce de Türkiye ile Suriye arasında siyasi, ekonomik, etnik, dini ya da kültürel nedenlerle çok sayıda insan hareketleri yaşanmıştır. Anadolu, dünyanın her yanından göç alan bir bölge olmasına rağmen, 2011 tarihine kadar, buradan Suriye’ye göç edenler olmuştur. Bölgenin Selçuklular tarafından fethedilmesiyle Türkler, Orta Asya ve Anadolu’dan Suriye’ye göç ederek bölgede önemli bir etnik nüfus haline gelmişlerdir. 1516 yılında Suriye, Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altına girmiş, 1918 yılına kadar Osmanlıların himayesinde kalmıştır. Tanzimat’la başlayan ve Cumhuriyetle hız kazanan modernleşme sürecinde, yeniliklere uyum sağlamakta zorlanan çok sayıda insan Türkiye’den Suriye’ye göç etmiştir. Özellikle eğitim haklarını, eski yasal statülerini kaybeden gayrimüslimler ile dini hassasiyeti olan Müslüman alim, şeyh ve dervişler daha özgür koşullarda yaşamak için Suriye’yi tercih etmiştir. Kürt milliyetçiliğinin artmasıyla ortaya çıkan isyanlar ve bunların başarısız olmasından sonra ise çok sayıda Kürt, ya zorunlu olarak ya da kendi istekleriyle Türkiye’den Suriye’ye gitmiştir. İleriki dönemlerde artan siyasi baskıların da göçlerin yaşanmasında etkisi olmuştur. Bu göçler iki ülke arasında etkisi günümüze kadar gelen bağların ortaya çıkmasına ve Suriye’de ortaya çıkan çatışmaların ardından Suriyelilerin Türkiye’yi en yakın ve en güvenli sığınak olarak görmesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, Suriye, Türkiye, Türkmenler, Kürtler, Selçuklular, Osmanlılar.

Historical Perspective of Migrations from Turkey to Syria

ABSTRACT

There were a lot of human movement between Turkey and Syria for several reasons before the Syrian immigrant crisis which has occupied the international agenda since 2011. Although Anatolia is a region letting in immigrants from all over the world, until 2011 there were some people migrating to Syria from Anatolia. After the conquest of the region by Seljuks, Turks have been a significant ethnic factor with their migration from Central Asia and Anatolia to Syria. Syria came under the rule of Ottoman Empire in 1516 and continue under the Ottomans maintenance until 1918. In the modernization process starting with Tanzimat and accelerating with the establishment of Republic of Turkey, a lot of people who had difficulty in adapting to reforms, migrated to Syria from Turkey. In this period, non-muslims who had lost particularly their educational rights and legal status, and Muslim scholars, sheikhs and dervishes preferred Syria to live in more free conditions. A lot of Kurds leaved Turkey for Syria either voluntarily or compulsorily after rebellions rising with soaring Kurdish nationalism and failure of these rebellions. Political oppression in following years had some effects on these migrations. These migrations have created some ties whose effects continued under today and caused that Turkey is the safest and closest shelter after the conflicts in Syria.

Keywords: Migration, Syria, Turkey, Turkmens, Kurds, Seljuks, Ottomans.

---

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şarkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı, hayy2011@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2999-6003>

Giriş

Bu makalenin amacı tarih boyunca bugünkü Türkiye'nin yer aldığı topraklardan Suriye'ye doğru kitlesel bir şekilde ya da daha küçük boyutta gerçekleşen göçleri ve bu göçlerin nedenlerini, iç ve dış dinamiklerini incelemektir. Tarihi kaynakları yakından incelediğimizde, tarih boyunca Anadolu ve Suriye'nin dünyanın dört bir yanından göç alan bölgeler olduğunu görmekteyiz. Suriye'nin bulunduğu topraklar jeopolitik konumu itibarıyla sürekli göçlere açık bir cazibe alanı olmuştur. Anadolu'dan bölgeye çok sayıda farklı etnik, dini ve sosyal gruptan insan yerleşmiştir. Ancak günümüzün en önemli konularından birisi olan Suriye'deki iç savaş, 2011 yılından itibaren Suriyelilerin çoğunun ana vatanlarını bırakarak başta Türkiye olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerine göç etmelerine neden olmuştur. Suriye'den hareket ederek kısa sürede dünyaya yayılan göçmenler, göç meselesini İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden dünya gündemine oturtmayı başarmıştır.

Bu bağlamda; geçtiğimiz yüzyıllarda Türkiye'den Suriye'ye yapılan göçlerle 2011 yılından itibaren Türkiye'nin gündemini meşgul eden Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen göçlerin tarihi arka planını incelemeye ve Türkiye'den Suriye'ye yapılan göçleri bugün yaşanan göç kriziyle ilişkilendirmeye çalışacağız. Bu çalışmanın konusu Türkiye'den Suriye'ye gerçekleşen insan hareketleri, bu hareketlerin dinamikleri, birbirleriyle olan etkileşimleri ve sonuçlarıdır.

Çalışmamızın mekânsal kapsamı bugünkü Türkiye ve Suriye'nin bulunduğu topraklardır. Yani çalışmamızda Anadolu'da kurulan ilk medeniyetlerden itibaren Selçuklularla devam eden, Osmanlı İmparatorluğu ile hızlanıp Birinci Dünya Savaşı'nda büyük bir ivme kazanan, nihayet Cumhuriyet'ten sonra da farklı süreç ve amaçlarla karşımıza çıkan bu göçleri, bugünkü Türkiye'nin ve Suriye'nin bulunduğu sınırlar dâhilinde incelemeye çalışacağız.

Bir ülke olarak "Türkiye" ismi Cumhuriyetten sonra kullanılmış olsa da Anadolu'ya çok eski tarihlerden itibaren Türkiye denilmekteydi. Coğrafi bir yer olarak "Türkiye" kavramı, ilk kez Bizans kaynaklarında göze çarpmaktadır. Bu isim, 6. yüzyılda Kök Türk Devleti döneminde "Orta Asya" için kullanılmıştır. 9. ve 10. yüzyıllarda Bizans kaynaklarında Hazarların yaşadığı Volga ve Don nehirleri arasında kalan bölgeye ve 11. ve 13. yüzyıllar arasında Mısır'a "Türkiye" denilmiştir. 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi sonrasında ise Anadolu, Türkiye olmuştur. 12. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya Türkiye denilmeye başlanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019). Osmanlı Devleti zamanında da Anadolu'ya Türkiye denilmeye devam edilmiştir.

1. Göçün Tanımı ve Çeşitleri ve Göç Edenlerin Hukuki Statüleri

Farklı disiplinler olan ekonomi, coğrafya, psikoloji, demografi, tarih, siyaset, uluslararası ilişkiler, hukuk ve sosyoloji göç olgusunu farklı açılardan ele almaktadır. Göç Terimleri Sözlüğü ise göçü, uluslararası bir sınırı geçmek veya bir devlet içinde yer değiştirmek olarak tanımlamaktadır. Nedeni, zamanı, yapısı ne olursa olsun göç, insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri olarak tanımlanır. Göç, insanların buldukları yeri sosyal, siyasal, kültürel, en çok

da ekonomik nedenlerle terk ederek başka bir yere hareket etmelerine verilen en genel addır (Türk Dil Kurumu, 1978).

Göç eden insanların amacına, niteliğine ve niceliğine göre göç, farklı kategorilere ayrılır. İnsanlar eğitim almak, staj yapmak, dil öğrenmek, daha iyi bir işte çalışmak, yüksek lisans ya da doktora yapmak, daha fazla gelir elde etmek gibi gönüllü nedenlerle veya savaş, güvenlik, doğal afetler, sosyal hizmetlerin yetersizliği, işsizlik, dini, siyasi, etnik baskılar nedeniyle sığınma ihtiyacına bağlı olarak zorunlu şekilde göçü tercih edebilir. Ya da bir ülke nüfusunun büyük çoğunluğu yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalabilir. Bu faktörler göçün çeşitlerini belirlemektedir (Özdağ, 2019: 96).

Nicelik bakımından göçler ikiye ayrılmaktadır. Çok fazla insan bulunduğu bölgeden farklı bir yere göç ederse bu göçe “kitlesel göç”, toplumsal veya kitlesel olmayan göçe ise “bireysel göç” denilmektedir. Göç edenlerin niteliğine göre göçler, beyin göçü, işçi göçü gibi çeşitlere ayrılmaktadır. Nitelikli insanlar çalışmak amacıyla bir başka ülkeye göç ederse bu göçe “beyin göçü”, bir meslek alanında uzmanlaşmamış kişiler çalışmak amacıyla göç ederse bu göçe “işçi göçü” denir. Göç edenlerin göç etmekteki amaçları bakımından da göçler farklı kategorilerde incelenebilir. Örneğin insanların başka bir ülkeye üniversite okumak, dil öğrenmek, akademik anlamda ilerlemek için yaptıkları göçler “eğitim amaçlı göç” olarak tanımlanır. Göçün bir çeşidi olan entelektüel göç kendi içerisinde eğitim amaçlı göç, beyin göçü, zihin göçü gibi farklı sınıflara ayrılır. Beyin göçü ile zihin göçü kavramları benzer ifadelermiş gibi görünse de aralarında farklılık bulunmaktadır. Beyin göçü, ekonomik, politik ya da kültürel nedenlerle başta az gelişmiş ülkelerden olmak üzere çeşitli ülkelere bilim insanlarının çalışmalarını sürdürmek, projelerini gerçekleştirmek için bilim yapmanın daha olanaklı olduğu, ödenek bulunabilen ve politik kısıtlamalardan arınmış ülkelere ve ileri düzeydeki meslek grubuna mensup kişiler ile bilim insanlarınca, uzmanlarca yapılan göç olarak kabul edilirken; zihin göçü, bilim insanlarının başka ülkeye yerleşmelerini zorunlu kılmadan ekonomik ihtiyaçlarının yerli kaynaklarca karşılandığı, ancak kendi ülkelerinde çalışmalarına ve yaşamalarına rağmen, akademik kariyer için yabancı dilde yayın yapmak, yabancı yayın organlarında yayın yapmak ve sürekli yabancı kaynaklardan alıntı yapmak olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 1978: 178; Özdağ, 2019: 96).

İnsanların hayatlarını devam ettirebilmek gibi zorunlu nedenlerle yaptıkları göçlere zorunlu göçler denilmektedir. Zorunlu olmayan ancak daha rahat bir hayat yaşamak ya da başka iradi ve isteğe bağlı nedenlerle yapılan gönüllü göçler de bir başka göç çeşididir. Zorunlu göç çeşitlerinden biri olan sürgünler devletlerin iskân politikalarının bir sonucudur. Sürgünler, M.Ö. 700-600 yılları arasında Mezopotamya'da karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemlerde sürgün, yenilen ve devletleri ele geçirilen halkların yerlerinden yurtlarından koparılıp gönderilmesi, gidenlerin yerine ise başka bölgelerden getirilen insanların yerleştirilmesi şeklinde uygulanıyordu. Bu sürgünlerin devamı niteliğinde ise asimilasyon politikası uygulanmaktaydı. Sürgünler sadece halkı uzaklaştırmakla kalmıyor, halklar zorla birbirine karıştırılıyor ve kimliklerinin yok olması amaçlanıyordu. Uygulamaya konulan mecburi iskân ve asimilasyon politikası kimi yerlerde etnik temeli kökten değiştiren sonuçlar verdi. Tarihteki ilk bilinçli "tehcir/sürgün" politikası Asurlulara aittir. Ardından bu politikayı, Babilliler ve daha sonra Persler devraldı. Büyük İskender de aynı politikayı sürdürdü (Bozkurt, 2000: 384). Selçuklular ve Osmanlılar zamanında ise sürgünler, yine bir iskân politikası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak bu dönemde sürgün, özellikle Anadolu'da huzuru bozanlara uygulanan bir güvenlik politikası olarak uygulanmaktaydı.

Göç; sebebi, amacı, niteliği ve niceliği ne olursa olsun sosyal bilimlerin her alanında incelenen ve karşımıza çıkan bir olgudur. Sonuç olarak Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın ilahi kaderin bir tecellisi olduğuna inanılan cennetten dünyaya yaptıkları seferle başlayan göç, insanlık tarihi kadar eskidir. Çalışmanın konusunu teşkil eden Türkiye'den Suriye'ye gerçekleşen göçlerin tarihi seyri çok eskilere dayanmaktadır. Her ne kadar son zamanlarda gündemi bir hayli meşgul etse de Suriye ve bugünkü Türkiye'nin bulunduğu topraklarda çok eski tarihlerden itibaren karşılıklı insan hareketleri yaşanmaktadır. Zamanla amaçları ve nedenleri değişse de bu karşılıklı göçler, tarihte önemli izler bırakmıştır.

Göçlerin insanlık tarihi kadar eskilere dayanması ile devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel kaderini önemli ölçüde etkilemesi gibi nedenler göçün hukuki boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü kişilerin yaşadıkları ülkeden ayrılarak başka bir ülkeye gitmesi, gittikleri yeni ülkede yabancı statüsü kazanmaları anlamına gelmektedir ki bu durum yabancı ile vatandaşın hukuki tanımının yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Antik Yunan Devlet'ine uzanan vatandaşlık kavramı, sadece siyasi olarak söz hakkı bulunan küçük bir azınlığı ifade etmektedir. Demokrasinin beşiği sayılan Atina'da oy verme hakkı olan vatandaşlar, 20 yaşını tamamlamış özgür erkelerdir. Kadınlar, köleler ve yabancılar oy hakkına sahip olmayıp vatandaş olarak kabul edilmez. Hristiyanlığın ortaya çıkışına kadar Roma'da vatandaşlık hukuku, Antik Yunan Devleti'nin vatandaşlık hukukuyla paraleldir (Aybay, 1982: 5). Ortaçağda Hristiyanlığın yayılmasıyla Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu'nun benimsediği vatandaşlık anlayışı tamamen değişmiş, dünyevi anlamda vatandaşlık yerini Hz. İsa ve kiliseye bağlılığa bırakmıştır (Erözden, 1997: 51).

Osmanlı Devleti'ne ait topraklarda yaşayanlar, Müslüman ve gayrimüslim olarak ikiye ayrılmış, gayrimüslimlerle ehl-i kitap olmaları, tek tanrılı semavi dinler olan Yahudilik ve Hristiyanlığa mensup olmaları koşuluyla zimmet sözleşmesi yapılmıştır. Sözleşmeye göre, Osmanlı egemenliğini kabul eden zimmiler dinlerini özgürce yaşayabilecek, can ve malları devlet güvencesi altında olacaktır (Göçek, 2005: 62-63). 19. yüzyıldan itibaren başlayan kitlesel göçlerin ardından göçmenlerin Osmanlı Devleti'ne kazandırılması için 1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi yürürlüğe girmiştir. Düzenlemeye göre, Osmanlı Devleti'nde yaşayan herkes Osmanlı uyruğundan sayılıyor, Osmanlı Devleti'nde beş yıl ikamet eden herkes vatandaş olabiliyor, Müslüman göçmenler ise vatandaşlığa alınıyordu (Kasaba, 2012: 139-140).

19. yüzyılın ortaya çıkardığı millet, milliyetçilik gibi kavramlar bugünkü modern anlamda vatandaşlık tanımlamasının yapılmasında ve 20. yüzyılın modern ulus devletlerinin kurulmasında etkili olmuştur. Günümüzde en genel ifadeyle devletle birey arasındaki hukuki bağ olarak tanımlanan vatandaşlık kavramı, Türk hukuk sisteminde de yerini almıştır. İlk kez 1921 Anayasası'nda karşılaştığımız "Türk milleti" ifadesi, Türk vatandaşı ile yabancı kim olduğunun belirlenmesini zorunlu kılmıştır (Özbudun, 1997: 65-66).

Türkiye'nin siyasi, hukuki ve sosyal gündemini meşgul eden Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin hukuki statüleri, uluslararası hukukun kapsamına girmekle beraber Suriyelilere tanınan yasal haklara ilişkin birtakım yanlış duyum ve düşünceler kamuoyunda tartışmalara neden

olmaktadır. Toplumda göçmen, mülteci, sığınmacı gibi kavramların hukuki karşılığı tam olarak bilinmediğinden Türkiye'ye gelen Suriyelilerin hukuki statüsü ile ilgili yanlış ifadeler kullanılabilmektedir.

Yabancılar hukukunun konusunu teşkil eden yabancı kişiler; vatansızlar, uluslararası korumadan yararlananlar, geçici korumadan yararlananlar, göçmenler (muhacirler) ve imtiyazlı yabancılar şeklinde tasnif edilir (Gelgel ve Çelikel, 2015:16-27). Yabancıların statüleri yalnızca Türk hukukunda değil, her ülkenin hukukunda farklı şekillerde düzenlenmiştir. Oysa yaşadığı ülkeden ayrılarak her ne sebeple olursa olsun başka bir ülkeye giden herkese toplum tarafından göçmen, mülteci ya da sığınmacı denilmektedir. Göçün insanların buldukları yeri herhangi bir nedenle terk ederek başka bir yere hareket etmelerine verilen en genel isim olması ve Suriyelilerin Türkiye'ye göç etmiş olmaları, çoğu zaman göçmen olarak vasıflandırılmalarına neden olmaktadır. Ancak Suriyelilerin göçmen, mülteci, sığınmacı olarak vasıflandırılmaları hukuki literatüre uygun değildir. Göçmen, tamamen kendi hür iradesiyle maddi ve sosyal durumunu iyileştirmek için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişidir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 21). Yani göçmen, hiçbir baskı ya da tehlike altında kalmadan kendi isteğiyle iş bulmak, daha iyi koşullarda yaşamak, okumak gibi nedenlerle göç eden kimselere verilen genel isimdir.

Uluslararası korumadan yararlanan yabancılar; mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü sahipleridir (Gelgel ve Çelikel, 2015:16-27). Türkiye'ye herhangi bir nedenle göç eden yabancıların hukuki statüleri kanun, yönetmelik gibi mevzuatla ve 1951 tarihli "Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi" ile düzenlenmektedir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin 1'inci maddesine göre mülteci; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen kişidir (Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, 1951). Ancak Türkiye, bu maddeye koyduğu çekince nedeniyle Avrupa dışından gelenlere mülteci statüsü vermeyi kabul etmediği için Türkiye'ye kitleler halinde Suriye'den sığınanların hukuki statüsü belirsizlik arz etmiş ve Türkiye'deki bu belirsizliği gidermek adına birtakım hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu suretle yapılan en önemli düzenlemelerden bazıları 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" ile bu Kanun'un uygulanmasına ilişkin yönetmeliktir (Gelgel ve Çelikel, 2015:20-24).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 61'inci maddesine göre; Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen kişiye mülteci statüsü verilir. Kanun'un 62'inci maddesi ise şartlı mültecinin tanımını yapmaktadır. İlgili maddeye göre Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen aynı olaylar sebebiyle Türkiye'ye gelenler şartlı mülteci statüsü alır. Kanun'un 63'üncü maddesi uyarınca; mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı

ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013).

Yabancılar hukukunun kavramlarından birisi olan sığınmacı, ilgili ulusal ya da uluslararası mevzuat çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişilere denir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 49). Dolayısıyla Suriye'den Türkiye'ye gelen yabancıların göçmen ya da mülteci olarak vasıflandırılmaları yanlış olduğu gibi, ulusal ve uluslararası mevzuat doğrultusunda mülteci sayılmayacaklarından sığınmacı olarak nitelendirilmeleri de yanlıştır.

Suriye'de yaşanan iç karışıklıktan dolayı ülkemize koruma amaçlı sığınanların başvurularının bireysel olarak değerlendirilme imkânı olmadığından Suriyeli yabancılar geçici koruma kapsamına alınmıştır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91'inci maddesine göre; ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013). Karışıklığın önüne geçmek amacıyla ayrıca Suriyelileri de kapsamına alan "Geçici Koruma Yönetmeliği", 22 Ekim 2014 tarihli ve 29153 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik ile "Geçici Koruma"nın kapsamı, bu kapsamda değerlendirilecek kişilerin hak ve yükümlülükleri, kayıt süreci, ülkede kalışlarına ilişkin belirleyici kriterler, kişilerin haklarına getirilebilecek kısıtlamalar gibi konular düzenlenmektedir. Yönetmelik kapsamında değerlendirilen kişilere, başta sağlık hizmetleri olmak üzere eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık ve benzeri hizmetler, ikamet ettikleri illerde imkânlar dâhilinde sağlanmaktadır (Gelgel ve Çelikel, 2015: 26).

2. Göçlerin Nedenleri

2.1. Genel Olarak

İnsanlık tarihi, başlangıcından bugüne kadar çok sayıda göçe tanıklık etmiştir. Genellikle ekonomik ve zorunlu nedenlerle ortaya çıkan göçler, iklim değişiklikleri, salgın hastalıklar, kıtlık-kuraklık, savaşlar, istilalar, doğal afetlerin sonucu olduğu gibi nüfus artışı ile artan ihtiyaçlar karşısında toprakların yetersiz kalması ve kaynak yetersizliğinden de kaynaklanabilir. İnsanlar kaynak bulmak için başka bölgelere hareket etmektedir. Ancak bu hareketler, gidilen ülkelerin ekonomik ve demografik yapısını etkilediğinden özellikle kitlesel göçler, barınma ve beslenme açısından güçlükler neden olmaktadır. Tarihi kaynaklara baktığımızda benzer nitelikteki göçlerin kentlerin yakılıp yıkılmasına, yağmalanmasına ve bazı devletlerin dağılmasına neden olduğu görülmektedir. Anadolu'nun Eski Çağ'da kitlesel olan iki büyük yıkıcı göçe maruz kaldığı, Demir Çağı'nda ise göçlerin etkisiyle Hitit Büyük Krallığı'nın yıkıldığı kaynaklarda yer almaktadır (Dönmez, 2016: 54).

Türkiye ve Suriye'nin de içerisinde yer aldığı Ortadoğu bölgesi, bulunduğu konum itibarıyla

tarih boyunca çok büyük göçlere sahne olmuştur. Ortadoğu'nun kendi içerisinde yaşanan göç trafiği de çok yoğundur. Ortadoğu'nun kendi içerisinde yaşadığı göçlerin nedenleri genellikle dış faktörlerin etkisiyle ortaya çıkmış olsa da devletlerin kendi iskân ve tehcir politikaları, öldürme olaylarının artması, iç çatışmalar, etnik, dini, mezhepsel, kültürel nedenler ve en önemlisi ekonomik sebepler göçlerin meydana gelmesinde etkili olmuştur.

Tarih boyunca Anadolu, iklimi, jeopolitik konumu, tarım ve hayvancılığa elverişli toprakları ile kıtalar arası köprü vazifesi görmüş; farklı milletlere ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'nun etnik değişimine neden olan göç dalgaları Osmanlı Devleti sonrasında kurulan bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal, etnik, kültürel yapısını büyük ölçüde etkilemiştir. Türkiye hem bir göçmen kabul ülkesi hem dışa göç veren bir ülke hem de transit geçiş ülkesi olmuştur (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019). Kuzeyinde Türkiye, batısında Lübnan ve Akdeniz, doğusunda Irak, güneyinde ise Ürdün ve İsrail ile komşu olan Suriye de Türkiye gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, tarihi geçmişi uzun yıllara dayanan bir ülkedir. Ülkenin bulunduğu konum itibarıyla göç alan bir bölgede olması, bugünkü Suriye'nin dini, etnik, kültürel ve mezhepsel yapısındaki farklılıklara ve bölgedeki iç çatışmalara neden olmuş, bu çatışmalar ise ülkenin Türkiye gibi, aynı zamanda göç veren bir ülke haline gelmesine neden olmuştur.

2.2. Türkiye ve Suriye'de Kurulan Devletler ve Birbirleriyle İlişkisi

Suriye'de bilinen ilk yerleşim M.Ö. 5000'li yıllara dayanmaktadır. Bölgede M.Ö. 3000'lerin ortalarından itibaren sırasıyla; Akadlar, Amuriler, Hurriler, Hititler, Mısırlılar, Aramiler, Asurlular, Babilliler, Persler, Makedonyalılar, Romalılar ve Bizanslıların hâkimiyeti görülmektedir. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde fethedilerek İslamiyet'in hâkimiyetine giren Suriye'de sırasıyla; Emeviler, Abbasiler, Tolunoğulları, İhşidiler ve Fatımilerin arkasından Büyük Selçuklu egemenliği yaşanmıştır (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013). Anadolu toprakları üzerinde kurulan ilk çağ ve sonrasındaki medeniyetler ise; Hattiler, Hititler, Urartular, Frigler, Lidyalılar, İyonya Uygarlığı, Karia Uygarlığı, Likya Uygarlığı, Helen Uygarlığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Selçuklu İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'dir.

MÖ 2000'li yılların ilk çeyreğinde Anadolu'da, bağımsız şehir devletleri bulunmaktaydı. Bu şehir devletleri ile Mezopotamya ve Kuzey Suriye şehirleri arasında ticari faaliyetler yapılmaktaydı. Hitit Devleti, imparatorluk düzeyine ulaşmak için Suriye bölgesinde bulunan dünya ticaret yollarını ele geçirmek istemiştir. Günümüzde Suriye ve Lübnan kıyılarını kapsayan bölge, önemli bir ticaret merkezi olması nedeniyle daha geç dönemlerde de Fenikeliler, Filistinliler, Persler Makedonyalılar, Romalılar gibi birçok devletin istilasına sahne olmuştur. Hâlen günümüz devletleri arasında çoğu anlaşmazlıklara sahne olan bu topraklar, sürekli gündemde kalmayı başarmışlardır (Sir Gavaz, 2007: 2819-2837). Hititler, Güneye inen ve stratejik öneme sahip noktalara yerleşim yerleri inşa ederek Suriye'yi istila etmişler, ticaret yollarını kontrol altına almak ve güvenliğini sağlamak için Kuzey Suriye'ye yönelmişler, Akdeniz'den Halep'e ulaşmışlardır. Ardından Suriye'deki devletleri yıkmışlar, Fırat ticaret yolunun hâkimi olmuşlardır. Böylece Anadolu'dan Suriye'ye ilk kez seferler ve yerleşmeler başlamıştır. Hititlilerden sonra bölgeye, Mısırlılar, Aramiler, Asurlular, Babilliler, Persler,

Makedonyalılar, Romalılar ve Bizanslılar hâkimiyet kurmuştur.

İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayıldığı dönemlerde Bizans hâkimiyetinde bulunan Suriye'de Bizans Devleti'nin baskıcı politikalarından bunalan Suriye halkı, Müslüman Arap ordularına karşı fazla direnç göstermemiştir. Halit bin Velid komutasındaki Arap-İslam orduları, 634 yılında Suriye'deki denetimi sağlamış, böylece Suriye'de Müslüman Arap devletlerinin hâkimiyeti başlamıştır. Abbasilerin zayıflamasıyla merkezi otoriteden kopan Suriye, 905 yılına kadar Tolunoğulları'nın idaresinde bulunmuştur. Böylece Suriye'deki ilk Türk idaresi Tolunoğulları zamanında kurulmuş ve Suriye'ye yoğun Türk yerleşimi başlamıştır. Türklerin amacı bölgenin ticari kontrolünü ele geçirmek ve İslamiyet'in merkezi kabul edilen Hicaz Bölgesi'ne ilerlemektir. 935'te Mısır'da kurulan ve yine bir Türk-İslam devleti olan İhşidler, Suriye ve Filistin'in yanı sıra Kâbe'nin bulunduğu Hicaz bölgesini alarak yönettiler. Bölgeye Türklerin yerleşmesi devam etti. Daha sonraki dönemlerde Mısır'ı ele geçiren Fatımiler, 969 yılında Filistin'i ve ardından da Şam'ı idareleri altına almışlardır (Sir Gavaz, 2007: 2819-2837).

2.3. Türkiye'den Suriye'ye Gerçekleşen Göçler ve Nedenleri

2.3.1. Göçlerin Başlangıcı

Jeopolitik olarak çok önemli bir konumda yer alan Suriye hem bir Akdeniz hem de bir Ortadoğu ülkesidir. Hem kıtaları birbirine bağlaması hem de tarihte Asya ve Avrupa ticaretinin iki önemli noktası olan İpek Yolu ve Baharat Yolu'na hâkim bir konumda olması; günümüzde de hem Süveyş Kanalı hem de Basra Körfezi'yle olan bağlantısı nedeniyle güç elde etmek isteyen devletler için ilgi odağı olmuştur. Batılı ülkeler için Suriye ve Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı Ortadoğu, Doğu Akdeniz'den Süveyş Kanalı'na, Arap Yarımadası'ndan Basra Körfezi'ne uzanan çok önemli ulaşım yolları üzerinde yer aldığından her açıdan vazgeçilmez bir işgal sahasıdır (Varlık, 2013: 175-220). Ortadoğu'nun bu stratejik öneminden dolayı, bu bölge Türkler için de çok büyük bir öneme sahip olmuştur. Bölgeye hâkim olmak isteyen Türk boylarının Suriye'de görünmeleri çok eski zamanlara tekabül etmektedir. Türk boyları M.S. 7. yüzyıldan itibaren Suriye'de görünmeye başlamış, 10 ve 11. yüzyıldan sonra ise Türk akınları hızlanarak devam etmiştir. Bu dönemden sonra Türkmenlerin kitleler halinde bölgeye intikal ettiği görülür. Türkler Orta Asya, Anadolu ve Mezopotamya'dan göç ederek Suriye'ye yerleşmişlerdir. Türklerin kalabalık kitleler halinde Suriye'ye gelişi, tarihte ilk defa Selçuklular Dönemi'nde (1078-1117) gerçekleşmiştir. Selçuklu Dönemi'nin başlarında Suriye'de görülen ilk Türk akınları kısmen merkezi otoriteye karşı isyan niteliği taşımaktadır. Harun, Afşin ve Erbasgan gibi Türk komutanların önderlik ettiği Türkmenler, bu türden isyan niteliği taşıyan bir kitlesel göçe örnek olarak gösterilebilir. Büyük Selçuklu Devleti için başta Suriye olmak üzere tüm Ortadoğu bölgesi dini, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı çok büyük bir önem arz ediyordu. Büyük Selçuklu Devleti'nin hedefleri arasında Bağdat ve Suriye'yi almak, Mısır Halifeliği'ne de son vermek vardı. Suriye bu dönemde Fatımilerin kontrolündeydi ama bu Şii devletin Suriye'deki kontrolü Selçuklulara intikal edince bölgeyi Türkleştirmek ve sünnilenştirmek isteyen Selçuklular, çok geçmeden Suriye'yi ele geçirdiler. Böylece Selçukluların tarih sahnesine çıktığı andan itibaren Türkler, Suriye'de demografik açıdan yoğunlaşmaya başladı (Gök, 2016: 217-251).

İslamiyet'ten sonra kurulan Müslüman devletler ilim ve kültüre çok büyük önem vermiş, fethedilen yerlere camiler, medreseler, kütüphaneler yapmışlardır. İstanbul, Semerkant, Buhara, Halep, Şam, Kahire ve Bağdat gibi şehirler, İslam kültür ve medeniyetinin bilim merkezleri haline gelmiş, her yerden öğrenci tahsil için buralarda inşa edilen medreselere akın etmiştir. Türklerin Anadolu'ya ayak basmasından itibaren bölgede çok sayıda medrese, cami, zaviye yapılmış, din adamları ve Türkler Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Melikşah'ın veziri olan Nizamülmülk tarafından Nişabur ve Bağdat'ta açılan Nizamiye medreseleri yanında Merv, Herat, Belh, Basra, İsfahan, Amül, Musul, Cizre ve Rey gibi şehirlerde de Nizamiye medreseleri inşa edilmiştir. Bu medreselerde hoca ve talebelerin barınacağı odaları da yapılmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılmasının ardından kurulan devletler de medreseler inşa etmeye devam etmiştir. Kaynaklarda medreselerin Suriye'nin bütün şehir ve köylerine kadar ulaştığı belirtilmektedir. Eyyubiler devrinde de Selahaddin-i Eyyubi, diğer sultanlar, emirler, nüfuzlu devlet adamları ve zengin kişiler tarafından Mısır, Kudüs, Suriye, Hicaz ve Yemen'de birçok medrese inşa edilmiştir. Eyyubiler Dönemi'nde sadece Dimaşk'ta doksandan fazla medresenin bulunduğu bildirilmektedir (Bozkurt, 2003: 323-327). Bu medreseler, dönemin âlimleri ve talebelerinin akın ettiği yerler halini almıştır. Suriye ve Anadolu'dan ilim tahsil etmek için çok sayıda öğrenci karşılıklı göçler gerçekleştirmiştir.

Moğollar 13. yüzyılda Orta Asya'ya saldırmış, çok büyük yıkıma ve güvenlik nedeni kitlesel göçlere neden olmuşlardır. Moğol istilalarından dolayı Orta Asya'dan çok sayıda âlim ve mutasavvıf başta Konya olmak üzere Anadolu'da toplanmış, Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen ilim adamları sayesinde bölge önemli bir kültür, sanat ve ticaret merkezi olmuştur (Çiftcioğlu, 2008:143-172). Ancak zamanla Moğol saldırılarından Anadolu da nasibini almıştır. Selçukluların yenilgiye uğramasından ve Moğolların bölgeyi işgal ederek yağmalamasından sonra Türkmen boyları Suriye'ye akın etmeye başlamış, Anadolu'dan Suriye'ye çok sayıda Türkmen göç etmiştir. Böylece Suriye'de Türk nüfusu iyice artmaya başlamıştır. Bu dönemde Anadolu'dan Suriye'ye sadece Türkler değil, Anadolu'da yaşayan farklı milletler de göç etmiştir. Yıkıcı Moğol işgalinden canını zorla kurtarabilen Anadolu halkı, topraklarını terk ederek güvenli bölge arayışına girmiştir (Maden, 2014: 17-21). Moğollar sosyal, kültürel ve ekonomik yönden telafisi mümkün olmayan tahribatlara yol açmışlar, ilim adamları, dervişler, tüccarlar, sanatkârlar Suriye'ye ya da Mısır'a göç etmişlerdir.

Mısır'da kurulan Memluk Devleti'nin lideri Sultan Baybars'ın 1260'ta Moğolları yenerek Suriye'yi fethetmesi üzerine, Suriye'ye sığınan Türkler çeşitli merkezlere yerleştirilmiştir. Sultan Baybars zamanında 40.000 kişilik Türkmen Halep'e yerleştirilmiş ve burayı önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir. 1516'dan sonra Suriye'nin hâkimiyeti Osmanlı Devleti'ne geçmiş, bölge 1918 yılına kadar kesintisiz olarak 402 yıl boyunca Türklerin hâkimiyeti altında kalmıştır. Bu dönemde Suriye'de Türkmen yerleşimi artarak devam etmiş ve bölgede önemli bir Türk nüfusu oluşmuştur. Osmanlı Devleti zamanında sadece Türkler değil, farklı milletten toplumlar da Suriye'ye çeşitli nedenlerle göç etmiştir (Maden, 2014: 17-21).

2.3.2.Osmanlı Dönemi'nde Gerçekleşen Göçler

Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'ya hâkim olduğu uzun yıllar içerisinde bölgeye çok sayıda Türkmen boyları yerleştirilmiştir. Bu dönemde Türkmenlerin Suriye'ye yerleştirilmesinde

ekonomik, politik nedenlerin yanında isyan edenleri cezalandırma, sürgün etme, hac yolunun güvenliğini sağlama, hacılara yönelik yağma olaylarına engel olma gibi amaçlar da yer almaktadır. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim 1516 yılında Mercidabık'ta Memluk Devleti'ni mağlup ederek bugünkü Suriye topraklarının da içerisinde yer aldığı Ortadoğu bölgesini topraklarına katmış ve özellikle hac yolu olmak üzere bu bölgeye Türkleri yerleştirmiştir. Osmanlıların bu dönemde Suriye bakımından iki temel amacı vardı. Birincisi iç güvenliği sağlayarak iktisadi ve ticari hayatın normal seyrinde sürmesini sağlamak; ikincisi, bölgenin dini ve ticari hayatı açısından çok önemli olan hac kervanının düzenli biçimde Haremeyn'e gidiş ve dönüşünü sağlamaktır (Maden, 2014: 17-21). Bu amaçlar doğrultusunda Suriye'de çok sayıda Türk iskân edildi. Ayrıca Anadolu'da konar-göçer olarak yaşayan Türk ve Kürt aşiretlerin toprağa bağlanarak yerleşik yaşamasını ve vergi adaletini sağlamak ve bu aşiretlerin yerleşiklere verdiği zararlara engel olmak için ekonomik, siyasi ve adli nedenlerle gerçekleşen göç ve sürgünler de bu kapsamdadır.

Politik ve ekonomik nedenlerden kaynaklanan göçlerden başka, Anadolu ve Suriye hattında kültürel göçler; beyin göçleri yaşanmıştır. Osmanlı Dönemi'nde bilim, sanat ve kültürel faaliyetlerin büyük ölçüde gelişmesi şüphesiz Selçuklu Dönemi'nden intikal eden Anadolu şehirlerindeki eski ilim müesseselerinin yerleşik gelenekleri ile dönemin en önemli ilim ve kültür merkezleri sayılan Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen ilim adamlarının sayesinde gerçekleşmiştir. Osmanlılar fethettikleri her yerde cami ve medrese inşa etmişlerdir. Osmanlı topraklarında köylere varıncaya kadar yüzlerce, hatta binlerce eğitim-öğretim müessesesi açılmıştır. Bundan en fazla Anadolu nasibini almıştır (Hızlı, 2004: 371-409). İran, Suriye, Irak, Maveraünnehir, Mısır gibi bölgelerde yetişmiş çok sayıda âlim ülkelerinden davet edilmiş ve Anadolu'ya eğitim vermek amacıyla yerleşmiştir. Anadolu'dan da çok sayıda Türk, İslâm dünyasının belli başlı ilim merkezlerine giderek oralarda yetişmişler, ardından Anadolu'da inşa edilen medreselere müderris olarak tayin edilmişlerdir. Bu tayin ve atamalar, bazen İstanbul veya Anadolu'dan Suriye'ye, bazen ise tersi yönde olmuştur (Bozkurt, 2003: 323-327; Sarıbyık, 2003: 78-81).

19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlangıcı Osmanlı Devleti için göçler ve çatışmalarla geçmiş, 1768 yılında Kuzey Kafkasya'ya saldırmaya başlayan Ruslara yenilen Kafkasyalılar Anadolu'ya kitlesel göçler gerçekleştirmiştir. Kafkasya, Kırım, Batum, Rusya, Doğu Türkistan ve Rumeli'den İstanbul ile Anadolu'ya göç edenler arasında Çerkesler, Abazalar, Tatarlar, Gürcüler, Türkler/Türkmen boyları ve Çeçenler vardı. 19. yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçler, Osmanlı'yı derinden etkilemiş ve nüfus dengelerini değiştirmiştir. Müslüman Kafkasyalı göçmenlere Osmanlı Devleti yeni yerleşim alanları oluşturmuştur. Anadolu'ya gelen göçmenler, en çok Suriye'ye iskân edilmiştir. Göçmenlerden Şam'a 34 bin 436'sı, Halep'e 15 bin 586'sı yerleştirilmiştir. Özellikle Çerkesler Güney Marmara ve Suriye ile Ürdün hattında bulunan Golan Tepelerine yerleştirildiler. 1882 yılında İstanbul'a gelen Çerkesler ile Suriye'ye sevklerine karar verilen diğer göçmenler, geçici olarak Üsküdar'daki askeri koğuşlara yerleştirildiler (Efe, 2018: 16-27).

Göçmenlerin birçoğunun Suriye, Beyrut, Ürdün gibi bölgelere yerleştirilmesinde Osmanlı Devleti'nin iskân politikasının çok büyük bir etkisi olmuştur. Osmanlı Devleti, savaşımlardan çok yorgun düştüğü, ekonomik kalkınmayı sağlayacak iş gücüne ihtiyaç duyduğu ve en önemlisi Rusya'nın desteklediği "Panslavist" politikaya karşı, II. Abdülhamit'in yürütmeye çalıştığı

“Panislamist” ya da “İttihad-ı İslam” politikasını güçlendirmek için söz konusu göçleri teşvik eden kanunname bile hazırlamıştır. II. Abdülhamit’in amacı Anadolu’daki Müslüman nüfusu arttırmak, iş gücü ve askeri güç elde etmektir (Efe, 2018: 16-27). Ardından iskân politikası doğrultusunda Anadolu’ya gelen göçmenler, Suriye, Beyrut, Ürdün gibi bölgelere yerleştirildi. Çerkeslerin Anadolu’dan Suriye’ye göçleri 1920’li yıllara kadar sürmüştür, Çerkesler yoğun olarak Golan Tepeleri, Hama, Humus, Halep kentlerine yerleştirilmiştir. Çerkesler, bölgedeki boş arazileri değerlendirerek Hicaz demiryolunun güvenliğini sağladılar. Ayrıca Dürzilere karşı bir askeri güç elde edilmiş oldu. Çerkesler zamanla Suriye toplumunun bir parçası haline gelmiştir (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2012). Suriye’ye Osmanlı zamanında göç eden Çerkesler, Tatarlar, Gürcüler, Çeçenler dışında çok sayıda Türkmen boyları da yerleştirilmiştir. Osmanlı Devleti zamanında Türkmenlerin Suriye’ye yerleştirilme sebepleri arasında hac yolunun güvenliğini sağlamak, hacılara yönelik yol kesme ve yağmalamaları önlemek, bölgede Türk hâkimiyeti sağlamak, konar ve göçer olan Türkmen kabilelerini yerleşik hayata geçirmek, âtil veya verimsiz toprakların ihya edilip ekonomiye kazandırılmasını sağlamak ve sürgün gibi pek çok neden sayılabilir. Selçuklular zamanından itibaren Suriye’ye yerleşmeye başlayan Türkmenler, Suriye’nin en etkin demografik yapılarından birisini oluşturmaktadır.

Kafkaslardan Suriye’ye iskân edilenlerin büyük çoğunluğu gittikleri bölgede uyum sorunu yaşamışlardır. Suriye’nin iklimine uyum sağlamakta zorlanmışlar, yerli halkla karşılıklı güven problemi yaşamışlardır. Göçmenlerin Suriye’ye uyum sağlayamadıkları için bu toprakları terk ederek tekrar yurtlarına dönmek istedikleri, bu isteklerinin ise "Berlin Anlaşması"(1878) ile yasaklandığı bilinmektedir. Yine Suriye’de yaşayan bazı Arap aşiretleri tarafından Türkler Anadolu’ya göçe zorlanmıştır. Bu kitlesel bir göç değilse bile Osmanlı Devleti’ni etkilemiştir. Türkmenler bölgeden Anadolu’ya göç etmeye başlayınca Osmanlı Devleti Arapların saldırılarını önlemek amacıyla Rakka bölgesine Türk aşiretleri yerleştirmeye başlamıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı öncesinde Suriye’de Batı destekli Arap milliyetçiliğinin giderek artması üzerine, 1916 yılında Şerif Hüseyin önderliğindeki Arap isyanı bastırılmış; Suriye, Hicaz ve Mezopotamya bölgelerindeki 5 bin civarındaki aileye yaklaşan Arap, İç ve Batı Anadolu bölgelerine nakledilmişlerdir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Osmanlı Devleti, farklı din, mezhep, kültür ve etnik yapıdan oluşan çok sayıda milleti barındıran büyük bir imparatorluktu. Müslüman olmayanların (gayrimüslim) büyük bir kısmı Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdi. Bunun dışında Süryaniler, Nusayriler, Nasturiler, Dürziler, Gürcüler, Pomaklar, Boşnaklar, Çerkesler, Çeçenler, Kürtler, Araplar uzun yıllar hep birlikte yaşamışlardı. Birinci Dünya Savaşı çıkana kadar aralarında ciddi bir sorun çıkmamıştı. Rumlar Rum-Ortodoks Kilisesine Ermeniler ve Süryaniler ise İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlı Hristiyan’dı, Nasturiler de Süryanilerden ayrılmış bir Hristiyan azınlıktı. Osmanlı Devleti, bu çok uluslu, çok dinli duruma uygun düşecek politikalar üretti ve uzun yıllar “Millet Sistemi” denilen politikasıyla gayrimüslimlerle ilişkilerini uyum içerisinde yürütmeyi başardı. Osmanlı Devleti gayrimüslimlere dini, hukuki, sosyal ve ekonomik politikalar yönünden, İslam hukuku ile birlikte kendilerinden önceki İslam devletlerinin gayrimüslimlere uygulamış oldukları politikaları da uygulamıştı. Gayrimüslimlere inanç ve ibadet hürriyeti verilerek yıllarca huzur ve barış içerisinde yaşamaları sağlandı (Sofuoğlu ve Akvarup, 2012: 71-87). Ermeniler, Süryaniler, Rumlar, Dürziler ve Yahudiler inançlarını rahatlıkla yaşıyorlardı. Ancak 19. yüzyılda ortaya çıkan ve bütün dünyaya hızla yayılan “milliyetçilik” akımı ve Birinci Dünya

Savaşı'nın patlak vermesi üzerine ilişkiler bozuldu. Tarihe "Ermeni Meselesi" olarak geçen ve Ermenilerin Suriye'ye gönderilmesiyle sona eren, ancak tartışmaları günümüzde de devam eden olayın yaşanmasıyla "Millet Sistemi" de çökmüş oldu.

Osmanlı Devleti ile devletin en önemli siyasi aktörü olan İttihat ve Terakki iktidarının Meşrutiyet Dönemi'nde ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardındaki yıllarda hem iç hem de dış güvenlik kaygıları neticesinde gayrimüslimlere uygulanan sevk ve iskân politikaları, Anadolu'daki nüfusun yoğunluğunu ve dağılımını önemli ölçüde değiştirmiş, ileriki yıllarda Cumhuriyetin iskân siyaseti de bu politika çerçevesinde şekillenip gelişmiştir (İneli Ciğer, 2016: 62-92). 27 Mayıs 1915 yılında kabul edilerek 1 Haziran 1915 tarihli Resmî Gazete'de (Takvim-i Vekayi) yayımlanarak yürürlüğe giren Tehcir (Yer Değiştirme) Kanunu Osmanlı Devleti'nin "savaş halinde devlet yönetimine karşı gelenler için alınacak güvenlik tedbirleri" kapsamında bir düzenlemedir. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan bazı çeteler İtilaf Devletleri ve Rusya ile birleşerek Osmanlı Devleti'ne karşı isyan çıkararak katliamlar yapmıştır. Devlet açısından bakıldığında bu ayaklanmaları durdurmanın tek yolu bu yasayı çıkarmaktı. Ayaklanan çeteler, öncelikle Van, Muş ve Bitlis'e saldırmıştır. İttihat ve Terakki Hükümeti, önlem almak üzere derhal harekete geçmiştir. 24 Nisan 1915'te isyan hareketlerinin öncüsü olduğu bilinen çok sayıda Ermeni tutuklanmıştır. Ermeniler, bu tarihi her yıl "soykırım günü" olarak anmaktadır (Tarihsel Bilgi Platformu, 2018). Konumuzun bağlamından uzaklaşmamak adına, günümüzde hala tartışmalı olan bu olayın ayrıntılarına girmiyoruz. Ermenilerle birlikte Kanun kapsamına giren çok sayıda Müslüman ve Rum asıllı Osmanlı vatandaşları başka bölgelere sevk edilmiştir.

Tehcir Kanunu kapsamında, İçişleri Bakanı Talat Paşa tarafından Erzurum, Van ve Bitlis vilâyetlerinden çıkarılan Ermenilerin, Musul vilâyetinin güney kısmı, Zor sancağı ve Merkez hariç olmak üzere Urfa sancağına; Adana, Halep, Maraş civarından çıkarılan Ermenilerin ise Suriye vilâyetinin doğu kısmı ile Halep vilâyetinin doğu ve güneydoğusuna sevk ve iskân edilmeleri kararlaştırılmış, böylece çok sayıda Ermeni Türkiye'den Suriye'ye gönderilmiştir (Halaçoğlu, 2001: 60-70). Ancak zorunlu göç dışında Birinci Dünya Savaşı yıllarında Erzurum, Kars, Bitlis bölgesinden binlerce Kürt kökenli Osmanlı vatandaşı da Ermeni ve Rus zulmünden dolayı, kaçarak batıya ve güneydoğuya göç etmiştir. Bunların bir kısmı Suriye'ye geçiş yapmıştır.

Ermenilerin tehcire tâbi tutulduğunu gören Nasturiler Anadolu ve Irak topraklarında isyana kalkışmıştır. Nasturi ayaklanmasının bastırılmaya çalışıldığı günlerde Diyarbakır, Cizre ve Midyat'ta yaşayan Hristiyan Süryaniler de isyan ederek halkı katletmeye başlamıştır. Bu ayaklanmalarla birlikte çeşitli yerlerden firar ederek Cizre'nin 50 km kadar batısında bulunan Harar köyünde toplanan 100 kadar silahlı bir Ermeni grubu da Müslüman köylerine saldırmaya başlamıştır. Bölgede isyanlar birbirini izlemiş, bunlara az sayıda Keldani de katılmıştı (Yazıcı, 2016: 55-71). İsyancıların bastırılmasından sonra isyana karışanların da Suriye'ye tehcirine karar verilmiştir. 1915 olaylarından sonra Doğu Süryanileri lideri Mar Şamun'un, Kürt aşiret lideri Simko tarafından 1918 yılında öldürülmesi hem Doğu hem de Batı Süryanileri arasında endişe yaratmış ve toplu göçün yaşandığı bu dönemde Türkiye'de yaşayan birçok Süryani ailesi başta Suriye olmak üzere değişik ülkelere göç etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında da Süryaniler İstanbul'a, Avrupa ülkelerine ve Suriye'ye göç etmeyi sürdürmüştür. (Bozan, 2015: 193-213).

Osmanlı Devleti zamanında merkezde güvenliği ihlal edenlere ya da devlete sorun çıkararlara yönelik olarak geliştirilen devlet politikalarının bir yansıması olarak çok sayıda Osmanlı Devleti vatandaşı ceza ve sürgün amacıyla Suriye'ye gönderilmiştir. Devlete sorun çıkararlara verilen en büyük cezalardan birisi Rakka'ya sürgün edilmektir. Suriye, özellikle de Rakka ve Halep isyan eden Kürt ve Türkmen aşiretlerden ya da farklı milletlerden çok sayıda insanın sürgün edildiği bölgelerdir. Osmanlı Devleti'nin iskân politikalarının sonucu olarak konargöçer aşiretler zorunlu iskânlara tabi tutulmuşlar, yerleşik hayatı benimseyemeyenler ve sorun çıkararlara ise sürülmüşlerdir (Daşcıoğlu, 2010: 167-169). Rakka'daki Arap, Kürt ve Türkmenler arasında yaşanan çatışmaları önlemek, oraya gidenlerin geri dönmesini engellemek için, gönderilenlere "Rakka Mukavelesi" adıyla bir sözleşme imzalatılırdı. Buna rağmen Rakka'dan sık sık kaçarlar olurdu, Rakka sürgünü dönemin hiç istenmeyen cezalarından birisiydi (Öğün Bezer, 2007:432-433).

Suriye gibi belli başlı bazı bölgelere yapılan sürgünler, özellikle 19. yüzyılda muhalifleri sindirme politikası olarak kullanılan bir devlet politikası haline gelmiştir (Acehan, 2008: 12-29). Devlet, sürgün yoluyla asayişin bozuk olduğu yerlerde muhacir iskân ederek güvenlik ve asayişini sağlamayı amaçlıyordu. Örneğin Ermenilerin yerleştiği yerlerdeki hedefleri ve çalışmalarından haberdar olduğundan, onların yaşadığı yerlere muhacir yerleştirerek önceden tedbir alınmış, Ermenilere karşı başvurulan bu politika aşiretlere karşı da izlenmiştir. Böylece asayiş sağlanacak, tarımsal faaliyetler artacak ve vergi vermeyen birçok aşiretin bu sayede vergi vermesi sağlanacaktı. Anadolu ve Suriye topraklarına iskân edilen göçmenler aşiretlerle çıkan çatışmalarda Osmanlı ordusuna yardımcı olmuştur (İneli Cığır, 2016: 62-92).

2.3.3.Cumhuriyet Dönemi'nde Gerçekleşen Göçler

Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nden sonra da Türkiye'den Suriye'ye sürgün ve göçler devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde pek çok yenilik ve değişim meydana gelmiştir. Siyasi alanda, hukuk alanında, eğitim ve kültür alanında yapılan inkılaplar ile toplumsal yaşayışın düzenlenmesine ilişkin yeniliklere geçiş, çok köklü bir imparatorlukta yaşayan ve farklı kültürleri içinde barındıran Osmanlı toplumu için çok kolay olmadı. İnkılaplara karşı isyan edenler, ayaklananlar olduğu gibi, Türkiye'yi terk edip başka ülkelere göç edenler de oldu. 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılması, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı, 3 Mart 1924'te Halifeliğin kaldırılması, 25 Kasım 1925'te Şapka Kanunu, 30 Kasım 1925'te Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılması, 3 Aralık 1934'te çıkarılan Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun ile tüm din adamlarının mabet ve ayinler dışında ruhani kıyafetler giymesinin yasaklanması, din kaynaklı hukuk sisteminden ayrılarak laik, seküler ve çağdaş hukuk sistemine geçilmeye başlanması, 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye'deki bütün bilim ve öğretim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması, uzun yıllar ilim yuvası olmuş medreselerin kapatılması, 1 Kasım 1928 tarihinde Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun çıkarılması ile eski Arap alfabesinin yasaklanması gibi devrimler hem Türkler hem de azınlıklar açısından Türkiye'de bazı uyum sorunlarını da beraberinde getirdi.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'la başlayan, yeni kurulan devletin getirdiği inkılaplarla devam eden modernleşme hareketleri, farklı etnik, dini ve kültürel yapıları barındıran yeni Türkiye'de

başta gayrimüslimler olmak üzere pek çok kesimi zor durumda bıraktı. Osmanlı Devleti'nin geniş alanlara yayılmış topraklarında yirmi farklı etnik gruba mensup gayrimüslim bulunuyordu. Tanzimat Dönemi'ne kadar farklı bir statüye sahip olan gayrimüslimler, inanç, ibadet ve eğitim bakımından her türlü serbestliğe sahipti. Aile hukuku ile ilgili davalara kendi mahkemelerinde bakıp, dini lider ve ruhani meclislerini de kendileri seçiyordu. Kendi eğitim kurumlarında cemaat vakıflarına bağlı olarak serbestçe eğitim faaliyeti yürütebiliyorlardı. Ancak Tanzimat'la Müslüman ve gayrimüslim arasındaki hukuki fark kalkmış, eğitim alanında da birtakım değişikliklere gidilmiştir. Eğitim ve öğretim, önceden sadece cemaat vakıfları eliyle ve onların tasarrufunda yerine getirilirken, Tanzimat Dönemi'nde cemaat vakıflarının yanı sıra resmi devlet okulları yani mektepler kurulmuş, eğitim ve öğretim alanında laik ve merkezi bir yapıya doğru adım atılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce "gayrimüslim din eğitimi" cemaatlerin kendi kontrolünde gerçekleştirilmiştir. Sıbyan mektepleri her cemaate göre kendi dil ve dinleri ile eğitim-öğretimi sürdürüyordu. 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile beraber pek çoğunun varlıkları sona ermiştir. Bu nedenle Türkiye'de yaşayan bazı gayrimüslimler anadilde eğitim almak için ülkeyi terk etti. Dolayısıyla gayrimüslimler Türkiye'de istedikleri din ve dilde eğitim yapamadıkları için başka ülkelere göç etmeyi tercih ettiler. Bu dönemde Suriye'ye de çok sayıda gayrimüslim göç etti (Zengin, 2008: 139-170). Örneğin Mardin bölgesi, Süryani cemaati ve şehirde yaşayan diğer Hristiyan gruplar için çok büyük bir öneme sahiptir. Mardin'de Hristiyan azınlıklardan Ermeni, Keldani ve Süryani Katolik cemaati mensupları ile Ortodoks Hristiyanlar yaşamaktadır. Ancak bu azınlık gruplar Cumhuriyet Dönemi'nden sonra getirilen inkılaplarından etkilenmiştir. Azınlıkların din ve dil eğitimi verdikleri, kültürlerinin aktarımında önemli bir yere sahip olan manastırların yeni getirilen kısıtlamalardan etkilenmesi üzerine, Hristiyan azınlıklardan bir kısmı bölgeyi terk etmiştir. Hristiyan azınlıklar, dini eğitim vermek ve ana dillerini yaşatmak hususunda ciddi sorunlar yaşamışlar; 1932'de Süryani Patrikliği Suriye'ye taşınmıştır. Süryani din adamları ile birlikte pek çok din mensubu da Suriye'ye göç etmiştir (Güç Işık, 2014: 739-760). Getirilen laik düzenin neden olduğu kısıtlamalar nedeniyle çok sayıda Yezidi, Süryani ve Kürt aile de Suriye'ye göç etmiştir. Yezidi, Süryani ve Kürtlerden en çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayanlar Suriye'ye göç etmiştir. Bunda bölgede yaşayanlarla sahip oldukları yakın akrabalık ilişkilerinin ve kan bağının etkisi büyüktür. Bölgede yaşayan Kürt, Süryani, Yezidi ve diğer dini ve etnik kimliğe sahip insanlar sürekli bir iletişim ve etkileşim içerisinde olmuşlar ve aralarında hısımlıklar, akrabalıklar kurulmuştur. Suriye veya Türkiye'de yaşayan ve aynı aşiret ya da aileye mensup olan kişiler bazen sınırların farklı tarafında kalmış olsa da bunlar arasındaki ilişkiler devam etmiştir (Baz, 2012: 239-255).

Cumhuriyetin kurulması ile gelen inkılaplar, bir yandan dinin siyasi, toplumsal ve hukuki alandaki rolünü sınırlandırırken vatandaşlık kavramı da değişikliğe uğramıştı. Vatandaşlık, Türk kimliği etrafında tanımlanmış, bu durum laiklik ve etnik kimlik tartışmalarına neden olmuş, bu tartışmalar ekseninde çok sayıda isyan ve ayaklanma çıkmıştır. Yeni kurulan devletin sekülerizmi destekleyen yapısı, laik hukuk düzenine geçiş sonrası İslam hukuk düzeninin lağvedilmesi ve farklı etnik kimlikleri tek bir millet olarak kabul eden yasalar ile Şapka Kanunu, Kılık Kıyafet Yasası ile gelen inkılaplara karşı ortaya çıkan ayaklanmaların en önemlileri başta Şeyh Said İsyanı olmak üzere diğer Kürt isyanlarıdır. Ancak bu isyanların

birçoğu Batı ülkelerinin Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren devam eden kışkırtıcı, bölücü ve yayılmacı politikalarının etkisiyle ortaya çıkmıştır. İsyanlar şiddetle bastırılmış ve bazı Kürt aşiretleri de Türkiye'den sürülmüştür (Aslan ve Alkış, 2015: 18-33). 1925'te ortaya çıkan Şeyh Said İsyanı hem Türkiye için hem de Suriye için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Şeyh Said'e bağlı kişilerin Diyarbakır'da jandarmayla çatışmaya girmeleri ile başlayan ayaklanma, kısa sürede geniş bir alana yayılmıştır. Muş, Bingöl ve Diyarbakır'a yayılan isyan Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli isyanlarından birisidir. Şeyh Said, halkı İslam dini adına ayaklanmaya çağıran bir bildiriyle kendi çatısı altında toplamaya çalışmış, ayaklanma uzun süren bir mücadele sonucu ve şiddet kullanılarak bastırılabilmiştir. Diyarbakır'daki Şark İstiklal Mahkemesi Şeyh Said ve 47 ayaklanma yöneticisi hakkında ölüm cezası vermiş, cezalar, ertesi gün infaz edilmiştir. İsyana karışan bazı aşiret liderleri Türkiye'yi terk ederek Suriye'nin kuzeydoğusunda bulunan Cezire bölgesine yerleşmiştir. 1927 yılında hükümetin uygulamaya koyduğu Şark Islahat Planı çerçevesinde ise 20-25 bin kadar Türkiye Kürdü Cezire bölgesine göç etmiştir. Böylece Suriye'nin kuzeydoğu sınırlarında bulunan Cezire bölgesi Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir bölge haline gelmiştir (Dünya Bülteni, 2012). Ayrıca Şeyh Said ile birlikte 47 kişinin idam edilmesi üzerine endişe ve korku duyan çok sayıda âlim ve sufi de bu dönemde Suriye'ye yerleşmiştir (Baz, 2012: 239-255).

Osmanlı Devleti zamanında çeşitli sebeplerle başlayan ve Anadolu'dan Suriye'ye uzanan Kürt göçleri 20. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Göçlerin önemli bir kısmının nedeninin Türkiye'de çıkarılan ve başarısızlıkla sonuçlanan Kürt isyanlarının sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Kürt milliyetçiliğinin güçlenmeye başladığı 1920'li yıllarda Beyrut'ta kurulan Hoybun Cemiyeti Cezire, Şam ve Halep gibi merkezlerdeki milliyetçileri bir araya getirmiştir. Hoybun Cemiyeti kurucularının arasında eski Kürdistan Teali Cemiyetinin üyeleri, Şeyh Sait'in çocukları, Botan emiri Bedirhan Bey'in torunları ve Cemilpaşazadeler gibi önemli Kürt ailelerinden isimler vardı. Birleşik bağımsız bir Kürt devleti kurmayı hedefini ileri süren Hoybun Cemiyeti 1927 ile 1930 yılları arasında Türkiye'nin doğusunda çıkan isyanlarda da etkili olmuştur. İsyanlar bastırılınca on binlerce Kürt Suriye'ye kaçmak zorunda kalmıştır (Gökcan, 2018: 159-189). Ancak bu isyanlarda Türkiye'de yaşayan Kürtlerden ziyade dış güçlerin etkili olduğunu söylemek daha doğrudur. Ermenileri destekleyen Rusya'nın bölgede bir Ermeni devleti kurdurma gayretlerinin başarısız olması üzerine yeni planlar devreye sokulmuş, Ruslar doğuda Kürdistan devleti kurdurma gayreti içerisine girmişleridir. Bu ideal çevresinde propaganda yaparak bir araya getirdikleri Kürtleri isyana teşvik etmişlerdir. İsyanların başarısız olması üzerine, dış güçler tarafından desteklenen terör odakları, Suriye ve Irak gibi bölgelere kaçarak farklı isimler altında örgütlenerek çok sayıda terör olayı gerçekleştirmiştir.

Türkiye'de 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen darbeden sonra, hakkında tutuklama kararı çıkmış olan ya da Türkiye'de ortaya çıkmış siyasal baskı ortamından kaçmak isteyen Kürtler, ailelerini de yanlarına alarak Suriye'ye yerleşmiştir. Cumhuriyet'ten itibaren Kürtlerin Türkiye'den Suriye'ye göçlerinin arka planında Kürtlerin birçoğunun aralarında kan davasına dönüşen arazi meselelerinin bulunduğunu veya bu göçlerin sınırın iki tarafında yaşayan parçalanmış ailelerin bir araya gelmesi amacıyla gerçekleştiğini söylemek mümkündür. (Gökcan, 2018: 159-189).

1936 yılından itibaren Türk dış politikasının en önemli gündem maddesi olan ve Hatay

meselesi olarak tarihe geçen olayın sürecinde Hatay'dan Suriye'ye çok sayıda insan göç etmiştir. Hatay meselesi, 1936 yılında ortaya çıkmış ve 1939'da İkinci Dünya Savaşı öncesi Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması ile sonuçlanmıştır. Hatay meselesi, 1936-1939 yılları arasında Türk dış politikasını en çok meşgul eden meselelerden birisidir. Fransa ve Suriye bu süreçte Türkiye'ye sürekli siyasi ve hukuki güçlükler çıkartmış, Türkiye ile Suriye ve Fransa arasında çok büyük gerginlikler yaşanmıştır.

İskenderun Sancağı olarak bilinen Hatay, Misak-ı Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile Fransa'nın mandasına girmiş ve Suriye topraklarına dâhil edilmiştir. 1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıklaması üzerine Türkiye Cumhuriyeti, Hatay'ın bağımsızlığı için Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Hatay 1937'de kendi anayasası ile birlikte "ayrı bir varlık" olarak kabul edilmiş, 1938'de de "Hatay Devleti" kurulmuştur. Hatay bu haliyle yaklaşık bir yıl bağımsız bir devlet olarak kalmıştır. Türkiye'nin yoğun çabaları üzerine 23 Haziran 1939 tarihinde Türkiye sınırlarına katılmıştır (Atabey, 2015:192-209).

Hatay'ın Türkiye'ye dâhil edilmesinden sonra 1940'a kadar bölgede yaşayanlara "Vatandaşlık Tercih" hakkı tanınmış ve 1939 tarihli bazı belgelere göre bu dönemde Hatay'dan, başta Suriye olmak üzere çeşitli ülkelere göç edenler olmuştur. Hatay'ın ana vatana katılma sürecinde, Hatay'dan Suriye'ye göç edenlerin genel olarak Ermeniler, Rumlar, Nusayriler ve Sünni Araplar olduğu bilinmektedir. Bölgede mal varlığı olan Sünni Araplardan göç edenlerin sayısı diğer unsurlara oranla az olmasına rağmen, Hatay'ın bazı köylerinde çiftçilik yapanlar veya Antakya'nın doğu ve güneydoğusunda yaşayıp tarımla uğraşanlar ile şehirlerde oturup, ticaret ve siyasetle uğraşanlardan birçoğu Suriye'ye göç etmiştir. Kaynaklara göre, Hatay'dan Lübnan veya Suriye'ye 48 bin kişi göç etmiştir. Göçmenlerin 26.500'ünün Ermeni, 11.500'ünün Rum, 6 bininin Arap ve 3 bininin Nusayri olduğu kaydedilmiştir. Hatay'dan ayrılarak Suriye'ye göç edenlerin çoğu Ermeni nüfusudur. Çünkü Suriye'de Ermeni çoğunluğu oluşturmayı amaçlayan Fransızlar, Suriyelileri istedikleri gibi tehdit ederek çıkarlarına uygun olan şeyleri yaptırmak ve gerekli gördükleri takdirde Ermenileri Türklere karşı kullanmak amacıyla Hatay'da yaşayan Ermenileri Suriye'ye göçe teşvik etmişler ve Ermenilerin Fransızlar dışında hiç kimse tarafından korunamayacağı yönünde propagandalar yapmışlardır (Yorulmaz, 1998: 231-259). 01/08/1939 tarihli belge Hatay'dan göç eden Ermenilerin göç nedenlerini Fransızların teşviki, Suriye'deki ucuzluk, Sancaktaki işsizlik, düşmanlık gibi nedenlere bağlamaktadır (Devlet Arşivleri Başkanlığı, 30.10.00.225.515.26). Bölgedeki bazı Ermeni gruplar ve Arap milliyetçileri de Arapları Türkiye'ye karşı kışkırtmış ve Arapların Hatay'dan göç etmelerine neden olmuştur (Devlet Arşivleri Başkanlığı, 30.10.00.225.515.25). Türkiye aleyhine yürütülen çeşitli propaganda faaliyetleri ve benzeri nedenlerle Suriye'ye yapılan bu göçler bir süre devam etmiştir.

19 ve 20. yüzyıllardan sonra Türkiye ve dünyada ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimlerin etkisiyle, göçlerin ve göçmenlerin niteliğinde değişiklikler olmuştur. Vasıflı, uzmanlaşmış kişiler, daha çok para kazanmak, daha iyi koşullarda yaşamak gibi ekonomik nedenlerle yaşadıkları yerlerden ayrılarak başka ülkelere göç etmeye başlamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren doktorlar, mühendisler ve bilim adamları arasında ekonomik nedenlere dayalı beyin göçleri yaygınlaşmıştır (Koçak ve Terzi, 2012: 163-184). Eğitim almak için başka ülkelere gidenlerin sayısı da günden güne artmış ve ekonomik anlamda bir pazar haline

gelmiştir. Günümüzde yüksek vasıflı göçmenler küresel göçmen hareketinin önemli bir kısmını oluştururken öğrenci göçü, vasıflı göçmen hareketlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Suriye ve Anadolu arasında İslamiyet'in Anadolu ve Suriye coğrafyasında yayılmasından itibaren hukuk, dil, tasavvuf gibi eğitimleri almak amacıyla başlayan entelektüel amaçlı göçler ise, iki ülke arasında akrabalık ve yakın ilişkiler olduğundan günümüze kadar devam etmiştir (Güllü, 2016: 1106-1119).

Laik düzene geçiş sürecinde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924) ile medreselerin kapatılması ve Türkiye'deki tüm eğitim kurumlarının devlet kontrolüne alınması, tekkelerin kapatılması, harf inkılabı gibi sebepler, Türkiye'de yaşayan çok sayıda müderris ile onların öğrencilerinin, şeyhlerin ve onların müritlerinin Irak ve Suriye'ye göç etmesine neden olmuş, Türkiye çok sayıda beyin göçü vermiştir. Suriye'ye en fazla beyin göçü veren bölge ise, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Anadolu'dan ayrılan birçok âlim Irak ve Suriye'deki medreselere gitmiştir. Örneğin Abdulkhakim-i Arvasi, Molla Said Erzen, Molla Feyzullah Erzen gibi birçok âlim Irak ve Suriye'deki medreselerde okumuş, Molla Resul Sıbki Şam'a, Molla Ahmed Zivingi Kamışlı'ya göç etmiştir. Molla Süleyman Çiçek Suriye, Ahmet Timurtaş hem Irak hem Suriye medreselerinde eğitim almıştır. Suriye'de yaşayan ve Türkiye' den göçen âlimler burada pek çok medrese açmış, zamanla Türkiye'deki öğrenciler için Suriye, ilim öğrenmek adına bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Bunun dışında Türkiye'de Tekkelerin kapatılması sonucunda Suriye'de yaşayan Şeyh Ahmed Haznevi, oğlu Şeyh Masum Haznevi, Molla Abdassamed gibi şeyhlere intisap etmek için de Suriye'ye gidenler olmuştur. Bilhassa tasavvuf erbabı olan Türkler, Şam'da Muhyiddin Arabi türbesi etrafında toplanmış, Suriye'de "Türk Mahallesi" olarak bilinen yeri inşa etmişlerdir (İneli Ciğer, 2016: 62-92).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından Demokrat Parti iktidarı öncesine, yani 1950'li yıllara kadar Türkiye'de medrese eğitimine getirilen ciddi yasaklamaların etkisiyle çok sayıda öğrenci Türkiye'den Suriye'ye eğitim almak amacıyla gitmeyi sürdürmüştür. Türkiye'de medreselerin kapatılıp İslami ilimler, ilahiyat, Arap dili ve edebiyatı fakültelerinin kurulmasından sonra özellikle Arapça öğrenmek isteyen, Türkiye'de yüksek lisans, doktora yapan öğrenciler, fasih Arapçanın en düzgün şekilde okutulduğu Şam Üniversitesi, Halep Üniversitesi gibi, Suriye'deki üniversitelere gitmeyi tercih etmişlerdir (Uluç, 2016:191-223). 1950 tarihinde başlayan Demokrat Parti iktidarı ile medreselere daha ılımlı yaklaşıldığından Suriye ve Irak'a öğrenim için giden talebelerin çoğu Türkiye'ye geri dönmüştür (İneli Ciğer, 2016: 62-92). Ancak Suriye hükümeti, her yıl Türkiye'den en az 60-70 Arap asıllı öğrenciye burs vererek Suriye'de okumalarını sağlamış, geri dönenleri de Suriye adına çalıştırmıştır (Aslıyüce, 2003:13). Bununla birlikte Esad iktidarının başlamasıyla bu kez Suriye'de devlet, dini faaliyetleri sıkı denetim altına almaya başlamış, Suriye'de çatışmaların çıktığı 2011 yılından sonra ise Türkiye'den Suriye'ye eğitim amaçlı gitmek imkânsız hale gelmiş, bu dönemden sonra ise çatışmalardan kaçan çok sayıda insan Suriye'den Türkiye'ye göç etmiştir (Uluç, 2016:191-223). İlköğretim ve lise düzeyindeki yaklaşık 600 bin Suriyeli öğrenci Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Türk okullarında okurken, yaklaşık 20-30 bin Suriyeli öğrenci Türkiye'deki üniversitelerde eğitim görmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2020).

3. Suriye'deki Çatışmaların Ardından Suriye'den Türkiye'ye Yapılan Göçler

2011 yılında ortaya çıkan Arap Baharı ile Suriye'de yaşanan çatışmaların ardından dünya ve Türkiye gündemini oldukça meşgul eden konulardan birisi şüphesiz Suriye'den Türkiye'ye göç eden Suriyelilerdir. Türkiye, 2011 yılında başlayan Suriye krizinden bu yana “açık kapı politikası” izlemiş ve Suriyelileri Geçici Koruma Statüsü altında misafir etmiştir. Resmi rakamlara göre, geçici koruma altına alınan Suriyeli sığınmacıların sayıları neredeyse 4 milyona ulaşmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Suriye'de yaşanan gerginliğe yol açan süreci etkileyen siyasi ve etnik nedenleri kısaca özetlemek gerekirse; 12 Nisan 1946 yılında Fransa'nın himayesinden kurtulup tam bağımsız bir ülke haline gelen Suriye'nin siyasi baş aktörü, 1943 yılından itibaren Baas Partisi olmuştur. Baas Partisi, Arapların tek ulus olarak tek bayrak altında toplanması amacı üzerine kurulmuş, Arap milliyetçiliği ile Arap sosyalizminin birleşmesinden meydana gelmiş bir ideolojik partidir. Suriye'de 1970 yılına kadar çok sayıda darbe olmuş, nihayet Hafız Esad bir askeri darbe yaparak bölgede 2011 yılına kadar devam eden istikrarı sağlamıştır. Esad'ın devlet başkanı olmasıyla Suriye'de babadan oğula geçen, Nusayri kökenli, diktatör bir rejim yapısı ortaya çıkmıştır. Esad rejimi, ülkede azınlık bir grubu temsil etmesine rağmen, ülke genelinde mutlak bir hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Bölgede Arap ve Nusayri olmayan gruplar ayrımcılığa uğramış, baskılara maruz kalmıştır. Bu baskıcı ve dışlayıcı muameleden dolayı çok sayıda Suriyeli başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelere göç etmiştir. Hafız Esad'ın yönettiği Baas rejiminin baskıcı ve dışlayıcı tutumundan en fazla etkilenenler Suriye'de yaşayan Sünniler olmuştur. Özellikle bölgedeki Sünni Hanefi Türkmen ve Kürtler çok büyük haksızlıklara uğramıştır. Esad, sosyal, siyasi, iktisadi tüm alanlarda Türkmenleri saf dışı bırakmaya, pasifize etmeye çalışmıştır. Onları sürekli alt kademelerde çalıştırmış, yönetime gelenlerin ise yükselmelerine engel olmuştur. Kendi taraftarlarını devlet yönetimine alırken diğer grupları memuriyetten ve devlet yönetiminden uzaklaştırmıştır. Hafız Esad, Türkmenlerin hiçbir siyasi faaliyete girmelerine izin vermemiş, sadece sosyalist ve Arap milliyetçisi olanların parti kurmalarına müsaade etmiştir. Ancak dünya kamuoyuna Suriye'deki tüm etnik dağılıma riayet ettiğini göstermek için bir ya da iki Türkmen milletvekilinin atanmasına izin verse bile, kesinlikle bunlara bakanlık hakkı tanımamıştır. Baas rejimi, Türkmenleri Araplaştırmak için hiçbir kültürel asimilasyon politikasını denemekten de kaçınmamıştır. Türkçeyi yasaklamış, çarşıda, pazarda, camide ve okulda Türkçe konuşma yasağını ihlal edenler hakkında yasal olmayan ceza yöntemlerine başvurulmuştur. Hafız Esad döneminde Türkçe neşriyat, gazete, dergi çıkarmak yasak olduğu gibi, Türkçe türküler, şarkılar da yasaklanmıştır. Düğünlerde Türkçe şarkılar, türküler söylendiği tespit edilirse düğün sahipleri gözaltına alınarak soruşturmaya tabi tutulmuştur. Türkmenler ekonomik açıdan da çok büyük haksızlıklar yaşamıştır. Baas rejimi, toprak reformu ve kamulaştırma adı altında Türklerin arazilerine el koymuş, bu uygulamadan dolayı sadece Türkmenler değil, Araplar, Kürtler, Çerkesler ve Yahudiler de mağdur olmuştur. Gasp ettiği toprakları Arap ve Nusayri ailelere dağıtan Baas rejimi, Türk sanayicilerin fabrikalarını da Arap ve Nusayri işçilere devretmiştir. Hafız Esad, Arap ve Nusayri olan unsurları zenginleştirirken Türkmenleri fakirleştirmiştir (Sulocevizci, 2017:51-56). Aynı baskı büyük bir çoğunluğu Sünni Müslüman olan Kürtlere de uygulanmıştır. Kürt milliyetçiliği Arap birliğine karşı bir tehdit olarak görülmüş ve Kürtlerin sosyal, kültürel, siyasi her türlü faaliyeti kısıtlanmıştır. Kürtlerin

yaşadığı Haseke’de 1962 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımında Suriye Kürtlerinin vatandaş sayılabilmeleri için 1945 yılından önce Suriye’de ikamet ediyor olduklarını resmi evraklarla ispatlamaları koşulu öne sürülmüş, sayım sonunda 1945 öncesi Suriye’de yaşadıklarını ispatlayamayan yaklaşık 120 bin Kürt, vatandaşlıklarını kaybetmiştir. Vatandaşlıktan çıkarılan Kürtler, resmi nüfus kaydına sahip olmadıkları için seyahat, eğitim, evlilik, mülkiyet gibi en temel insani haklardan bile mahrum bırakılmışlardır (Gökcan, 2018: 159-189).

2000 yılına kadar aralıksız devlet başkanı seçilen Hafız Esad’ın 2000 yılının Haziran ayında ölümünden sonra yerine oğlu Beşar Esad geçmiş, Baba Esad’ın başlattığı ayrılıkçı politikaları devam ettirmiştir. Sünni Müslümanlar, yönetimden tamamen uzaklaştırılmış, yerlerine Sünni olmayan kişiler getirilmiştir. Oğul Esad’ın politikaları, zaman zaman isyanlara neden olmuş ve Suriye’de Arap Baharı’nın çok etkili bir şekilde yayılmasına zemin hazırlamıştır. 2011’de Ortadoğu’da hızla yayılan Arap Baharı, Suriye’yi de kısa sürede etkisi altına almış, isyan hareketlerinden etkilenen Suriye halkı da eşitlik, demokrasi gibi isteklerini dile getirmeye başlamıştır. 2011 yılının Mart ayında Deraa’da çocuk ve gençlerin okul duvarına yazdıkları ve rejimi protesto eden sözleri sebebiyle tutuklanmaları üzerine, yakınları durumu protesto etmek amacıyla toplanınca polisin sert müdahalesiyle karşılaşmışlar, ardından protestolar Hama, Humus, Lazkiye ve İdlip gibi farklı şehirlere yayılmıştır. Kısa sürede gösteriler, rejimi devirmeye çalışan muhaliflerin ayaklanmalarına dönüşmüştür. Esad rejiminin ordusu halka orantısız güç kullanmaya, şehirleri bombalamaya başlamıştır. Rejimin ordusundan ayrılan bir grup asker, muhaliflere katılarak sonradan ismi “Suriye Milli Ordusu” olarak değiştirilen “Özgür Suriye Ordusu”nu kurmuştur. Çoğunluğu Araplar, Kürtler ve Türkmenlerden oluşan bu muhalif grup, bölgedeki terör örgütleriyle de mücadeleye devam etmiştir. Bölgedeki bu iç çatışma ve kaos ortamı çok sayıda Suriyelinin yaşadıkları yerleri terk ederek başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmelerine neden olmuştur. 2011 yılında çatışmaların iyice alevlenmesiyle ve özellikle de İdlip’e yönelik bombardımanların artmasıyla insanlar Türkiye tarafına kaçmıştır. Kaynaklara göre Suriye’de 13 milyondan fazla kişi evlerini terk etmek zorunda kalmış, bunun 6 milyon 184 bini ülke içinde göç ederken 6 milyon 654 bini başka ülkelere sığınmıştır. Suriyeli göçmenler 6 kıtada toplam 127 ülkeye dağılmıştır (Temizer, 2019).

2011 yılından itibaren Suriyelilerin Türkiye’ye göç etme tercihlerinin tarihi arka planını okuduğumuzda geçmişten günümüze Türkiye ve Suriye arasında göçler yoluyla kurulan akrabalıkların, kan bağlarının, ilmi ve kültürel köprülerin çok büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Türkler ile Suriye’nin münasebetlerinin başlaması, Türklerin bölgeyi fethetmesi, Türkmenlerin buraya yerleştirilmesi ile Selçuklular zamanında başlayan ilişkiler, Osmanlı Dönemi’nde iyice gelişmiş, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra da artarak devam etmiştir. Bugün Suriye’de yaşayan etnik grupların tarihi köklerine indiğimiz zaman mutlaka yollarının bir yerde ve bir zaman Türkiye ile kesiştiği görülecektir.

Oğuz boylarının Suriye’ye göç etmesiyle başlayan ilişkiler, tarihin tekerrürü ve kaderin yazgısıyla, Türkiye’nin 3,6 milyon Suriyeliyi kucaklamasıyla devam etmektedir. İki bölge ilişkileri hem siyasi hem stratejik hem de kültürel nedenlerle günümüze kadar süregelmiştir. Türkiye ve Suriye, aralarında akrabalık ve yakın ilişkilerin olduğu iki ülke olduğundan bunlar arasında dini ilimler ya da dil öğrenmek amacıyla entelektüel amaçlı göçler de devam etmiştir. Gerek Suriye’de iç çatışmanın ortaya çıktığı 2011 yılına kadarki süreçte, gerek çatışmaların

ortaya çıkmasından sonra Suriye'den pek çok öğrenci eğitim almak için Türkiye'yi tercih etmiştir. Suriyeli öğrencilerin Türkiye'yi tercih nedenlerinin başında, geçmişten gelen ortak tarih ve kültür bağlarımız gelmiştir. 2011 yılında ortaya çıkan Arap Baharı ve Suriye'de artan çatışmaların ardından çok sayıda vasıflı insan; akademisyen, doktor ve öğretmen de Türkiye'ye zorunlu olarak göç etmiştir.

Sonuç

Tarihsel süreç olarak bakıldığında, Anadolu'dan Suriye'ye ilk yerleşmeler Anadolu'nun eski medeniyetlerinden olan Hitit Devleti'nin Suriye'de bulunan ticaret yollarını ele geçirme ve imparatorluk kurma hedefiyle başlamıştır. Türklerin Suriye ile ilişkileri ise, 7. yüzyılda Oğuzların Suriye'ye yerleşmesiyle başlamıştır. 10 ve 11. yüzyıl boyunca artarak devam eden göçlerle ardından Büyük Selçuklu Devleti'nin bölgeye hâkim olmasıyla farklı bir boyuta ulaşmış, Türkler uzun yıllar Suriye'nin idarecisi ve himaye edicisi olmuştur. Bölgeyi Türkleştirmek, önemli yolların güvenliğini sağlamak gibi nedenlerle veya devletin bir takım iskân uygulamalarıyla Selçuklular zamanında çok sayıda Türkmen boyu Suriye'ye yerleştirilmiş, Halep, Şam, Hama, Humus, Lazkiye ve Trablusşam gibi şehirlerde yoğunlaşmışlardır. 1516 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine geçen bölge 1918 yılına kadar Türklerin hâkimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti süresince Suriye'de Türkmen unsurların nüfus ve yerleşimi artarak devam etmiş ve Suriye topraklarında hiç azımsanmayacak derecede önemli bir Türk yoğunluğu oluşmuştur. Rusların Kafkasya'ya saldırmasından sonra Osmanlı Devleti, tırmanan Arap milliyetçiliğinden dolayı Suriye'yi kaybetmemek için iskân politikasına bağlı olarak Anadolu'ya sığınan çok sayıda Türkmen ve Çerkes'i Suriye'ye nakletmiştir. Bu unsurlar özellikle Golan Tepeleri, Hama, Humus ve Şam gibi şehirlerde yoğun olarak iskân edilmişlerdir. Bazı Arap aşiretleri tarafından göçe zorlanan Türkmenler Anadolu'ya göç etmeye başlayınca Osmanlı Devleti Arapların saldırısını önlemek için Rakka'ya Türkleri yerleştirmeye başlamıştır. Günümüzde Rakka, İdlib, Şam, Hama, Kuneytra, Halep, Lazkiye, Tartus, Humus ve Dera Türkmenlerin en yoğun olarak yaşadıkları yerlerdir. Türkmenler zamanla Suriye'nin bir parçası olmuş, ancak Türkiye'de yaşayan Türklerle olan akrabalıkları ve yakınlıkları günümüze kadar devam etmiştir. Kürtlerin Suriye'de en yoğun olarak yaşadığı yer Suriye'nin kuzeydoğusundaki Haseke'nin içerisinde yer alan Cezire'de bölgesidir. Haseke ilinde yaşayanlarla kendilerine komşu iller olan Mardin, Urfa ve Şırnak'ta yaşayanlar arasında akrabalık ilişkileri bulunmaktadır. Devam eden bu ilişkiler münasebetiyle, 2011'de Suriye'de ortaya çıkan iç çatışmaların ardından Suriye Türkmenleri ve Kürtleri Türkiye'yi kendilerine kurtuluş olarak görmüşlerdir.

Cumhuriyetten önce Anadolu'dan Suriye'ye yapılan göçlerde, devletlerin sürgün ve iskân politikaları, ticaret yolları, önemli güzergâhlar üzerinde güvenliği sağlama amacı ve fetih anlayışı etkili olurken, Cumhuriyet ve modern topluma geçiş süreciyle beraber göç, farklı boyutlar kazanmıştır. 1920'li yıllardan itibaren başlayan modernleşme süreci, Türkiye'de ekonomi, vatandaşlık, devlet ve hukuk tanımlarının ve ilişkilerinin değişmesine neden olmuştur. Türkiye'de dini hassasiyeti olan Müslümanlar ile Osmanlı Dönemi'nde sahip oldukları eğitim haklarını kaybeden gayrimüslimler Suriye gibi ülkelere gitmeyi tercih etmiştir. 2011 yılından sonra Suriye'de başlayan çatışmalarda Türkiye ile etnik, mezhepsel ve kültürel

bağları bulunan çok sayıda Türkmen, Müslüman ya da Sünni'nin öldürülmesi üzerine Türkiye, bu dönemde Ortadoğu'da Selçuklu Devleti ile başlayan ve Osmanlı Devleti zamanında da devam eden himayecilik anlayışını takip etmiştir. Bugün Suriye'deki siyasi ve askeri belirsizlik göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin Suriye ve halkı üzerindeki etkisi yine himaye esasına dayanmaktadır. Bazı çevrelerce Türkiye'nin himayeci tutumu Suriye'nin iç işlerine müdahale olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin açık kapı politikası ve himayeci yaklaşımı çok sayıda Suriyelinin çatışmalardan kaçarak Türkiye'ye sığınmalarında etkili olmuş, hatta Suriyelilere yapılan maddi ve sosyal yardımlardan öte, vatandaşlık konusu da tartışmalara yol açmıştır. Türkiye'de 2011 yılından sonra çok sayıda Suriyeliye vatandaşlık verilmiş, ancak vatandaşlık verilenlerin zamanında Anadolu'dan Suriye'ye çeşitli nedenlerle göç etmek durumunda kalan Türk kökenli ailelerin soyundan olduğu ortaya koyulmuştur.

Son olarak; bugünkü Türkiye'nin bulunduğu bölge ile Suriye arasında tarih boyunca karşılıklı göçler yaşanmıştır. Bu göçler bazen zorunlu, bazen gönüllü, bazen ise politik nedenlere bağlı gerçekleşmiştir. Her ne sebeple olursa olsun Türkiye'den Suriye'ye tarihin en erken dönemlerinden itibaren gerçekleşen göçler, her iki bölgenin bugünkü demografik yapısının oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca bugün yaşanan göç krizinde Suriye'den Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin sadece coğrafi yakınlıktan dolayı değil, iki ülke arasında geçmişte kurulan ve günümüze kadar devam eden bağlardan dolayı Türkiye'yi tercih etmiş olduklarını söylemek yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Acehan, Abdullah (2008). “Osmanlı Devleti’nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (5): 12-29.
- Aslan, Seyfettin ve Alkış, Mehmet (2015). “Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye’nin Modernleşme Süreci: Laikleşme ve Ulusal Kimlik İnşası”. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6 (1): 18-33.
- Aslıyüce, Erdoğan (2003). *Değişen Komşumuz Suriye*. İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- Atabey, Figen (2015). “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4 (7): 192-209.
- Aybay, Rona (1982). *Yurttaşlık (Vatandaşlık) Hukuku Ders Kitabı ve Temel Yasa Metinleri*. Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları.
- Baz, İbrahim (2012). “Cumhuriyetin ilk Yıllarında Irak ve Suriye’ye Göçen Cizreli Alim ve Sufiler”. *Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre: Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri*. Ed. M. Nesim Doru. 14-15 Nisan 2012. İstanbul: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları. 239-255.
- Bozan, Oktay (2015). “Ermeni Meselesi Bağlamında Diyarbakır Süryanileri ve Turabdin İsyanları”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (2): 193-213.
- Bozkurt, Nebi (2003). “Medrese”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28: 323-327.
- Bozkurt, Necati (2000). *Denizi Kurutmak: Dünden Bugüne Zorunlu Göç ve İskan Politikası*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Çiftcioğlu, İsmail (2008). “Orta Asya- Anadolu İlim ve Kültür Köprüsü (XI-XVI. Yüzyıllar)”. *bilig*, 44: 143-172.
- Daşcıoğlu, Kemal (2010). “Sürgün”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38: 167-169.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi (30.10.00.225.515.26), (30.10.00.225.515.26). <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>. [29.05.2020].
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (2013). “*Osmanlı Belgelerinde Suriye*”. <https://www.devletarsivleri.gov.tr>. [10.09.2019].
- Dönmez, Şevket (2016). “Demir Çağında Anadolu’ya Yapılan Göçler”. *Aktüel Arkeoloji*, 54:76-85. <http://www.aktuelarkeoloji.com.tr>. [09.09.2019].
- Dünya Bülteni (2012). “Dünden Bugüne Suriye Kürtleri”. <https://dunyabulteni.net>. [22.10.2019].
- Efe, Haydar (2018). “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de Yaşanan Göçler Ve Etkileri”. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2018 (1):16-27. <http://www.dergipark.org.tr>. [21.10.2019].
- Erözden, Ozan (1997). *Ulus Devlet*. Ankara: Dost Kitabevi.

- Gelgel, Günseli ve Çelikel, Aysel (2015). *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: Beta.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019). “*Kitlesel Akınlar*”. <http://www.goc.gov.tr>. [09.09.2019].
- Göç Terimleri Sözlüğü (2009). Ed. Bülent Çiçekçi. Uluslararası Göç Örgütü.
- Göçek, Fatma Müge (2005). *Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, Der. Ayhan Kaya, Turgut Tarhanlı. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Gök, İbrahim (2016). “Türklerin Suriye’ye Girişi ve Süleymanşâh”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 36: 217-251.
- Gökcan, Özcan (2018). “Suriye’nin Kürt Meselesinin Tarihsel Seyri (1946-2011)”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5 (2): 159-189.
- Güç Işık, Ayşe (2014). “Süryani Cemaatinde Toplumsal Dönüşüm ve Siyasete Dâhil Olma”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3 (4): 739-760.
- Güllü, İsmail (2016). “Yeni Bir Göç Türü Olarak Öğrenci Göçü, Kimlik ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Analiz”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42): 1106-1119.
- Halaçoğlu, Yusuf (2001). *Ermeni Tehciri ve Gerçekler*. Ankara: Babıali Kültür Yayınları.
- Hızlı, Mefail (2004). “Anadolu’daki Osmanlı Medreseleri: Bir İcmal”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2 (4): 371-409.
- İneli Ciğer, Meltem (2016). “Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine”. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2 (3): 62-92.
- Kasaba, Reşat (2012). *Bir Konargöçer İmparatorluk: Osmanlıda Göçebeler, Göçmenler, Sığınmacılar*. Çev. Ayla Ortaç. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Koçak, Yüksel - Terzi, Elvan (2012). “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (3): 163-184.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019) “Türk Kültürü”. <https://www.ktb.gov.tr>. [10.09.2019].
- Maden, Fahri (2014). “Suriye'nin Türkiye Geçmiş”, *Türk Yurdu Dergisi*, 103 (317): 17-21. <http://www.turkyurdu.com.tr>. [21.10.2019].
- Milli Eğitim Bakanlığı, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (2020). <https://hbogm.meb.gov.tr>. [30.05.2020].
- Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (1951). www.danistay.gov.tr. [04.09.2020].
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (2012). “Suriye Çerkesleri”. <http://www.orsam.org.tr>. [21.10.2019].
- Öğün Bezer, Gülay (2007). “Rakka”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34: 432-433.
- Özbudun, Ergun (1997). *Milli Mücadele ve Cumhuriyetin Resmi Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu, Cumhuriyet, Demokrasi, Kimlik*. Ed. Nuri Bilgin. İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Özdağ, Cenk (2013). “ Bilimsel Çalışmayı Toptan Çürüten Bir Süreç Zihin Göçü”, *Bilim ve Gelecek Dergisi*, 109: 96.
- Sarıbıyık, Mustafa (2003). “İlk Osmanlı Medreseleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3: 78-81. www.esosder.org/ info@esosder.org. [21.10.2019].
- Sir Gavaz, Özlem (2015). “Hitit İmparatorluğunun Suriye ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hâkimiyet Politikası”. *İCANAS 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15 Eylül 2007. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu. 2819-2837.
- Sofuoğlu, Ebu Bekir ve Akvarup, İ. Nur (2012). “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Süryaniler”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7 (1): 71-87.
- Sulocevizci, Tarık (2017). Suriye Türkmenlerinin Rejim Ve Muhalefet İle İlişkileri (1918 – 2017). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarihsel Bilgi Platformu (2018). “Ermeni Meselesi Nedir?”. <https://tarihbilgi.org>. [21.10.2019].
- Temizer, Selen (2019, 21 Haziran). “Suriyeliler 6 kıtada 127 ülkeye dağıldı”. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr>. [30.05.2020].
- Türk Dil Kurumu (1978). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uluç, A. Vahap (2016). “Suriye Kürtleri: Türkiye Kürtleri’nin Devamı”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19 (1). 191-223.
- Varlık, A. Bilgin (2013). “Suriye’nin Ulusal Güvenlik Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri”. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(3):175-220.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013, Nisan 4). www.mevzuat.gov.tr. [04.09.2020].
- Yazıcı, Nevin (2016). *Pkk’nın Hakkari Projesi (1843-1933)*. Ankara:Alibi Yayıncılık.
- Yorulmaz, Şerife (1998). “Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 6 (22): 231-259.
- Zengin, Z. Salih (2008). “Tanzimat ve Sonrası Dönemde Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler ve Din Eğitimi,”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (15): 139-170.